

ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ Λ. ΒΑΛΛΗΝΔΡΑ

**ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΗΣ ΘΕΩΡΙΑ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ**

ΑΘΗΝΑΙ 1969

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

’Από τὸ 1821, πού εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος, στὸ Παρίσι, τὸ πρῶτο Θεωρητικὸ ἔργο τῆς σύγχρονης Βυζαντινῆς Μουσικῆς, ἡ γνωστὴ **“Εἰσαγωγή εἰς τὸ Θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς,,** τοῦ Μαδυτίου Χρυσάνθου, ὡς σήμερα, πολλές δεκάδες παρόμοιων ἔργων τυπώθηκαν, καὶ τὸ καθένα μὲ τὸν δικό του τρόπο συνέβαλε στὴν καλλιέργεια τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μας μουσικῆς τέχνης.

Σταθμὸ, ἀναφισβήτητα, στὴν ἔκδοση τῶν μουσικοθεωρητικῶν αὐτῶν ἔργων ἀποτελέσει ἡ **“Θεωρητικὴ Διδασκαλία,,** τῆς Μουσικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ 1881, ἡ ὁποία ξεκαθάρισε πολλὰ ἀμφισβητούμενα σημεῖα τῶν παλαιῶν Δασκάλων. Ἡ **“Διδασκαλία,,** αὐτὴ ἀποτελέσει τὴν βάση τῆς διδασκαλίας τῆς θεωρίας τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς στὰ Ὁδεῖα τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ (1904), πού ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἑλλάδα ὁ σοφὸς θεωρητικὸς αὐτῆς ἀείμνηστος Κων)νος Ψάχος (+1949).

Μὲ βάση τὴν ἐργασίαν αὐτὴ καταρτίστηκε καὶ ἡ παροῦσα **“Στοιχειώδης Θεωρία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς,,** ἡ ὁποία διαφέρει ἀπὸ τὶς ἄλλες, πού προηγήθηκαν στὸ ὅτι προσπαθεῖ μὲ λίγα λόγια καὶ μὲ εὐληπτή γλῶσσα νὰ ἐμπεδώσῃ στὸ μυαλὸ τοῦ σπουδαστῆ ξεκαθαρισμένη τὴν θεωρίαν της, ὅπως καταστάλαξε σήμερα. Δὲν ἀποτελεῖ, ἐπομένως, παρὰ στοιχειῶδες διδακτικὸ βιβλίον πρὸς χρῆσιν τῶν σπουδαστῶν τῶν Ὁδείων, τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν καὶ κάθε φιλομούσου.

Γιὰ ζητήματα ἀνώτερης μουσικολογίας καὶ, προπαντὸς, θεωρητικοῖστορικῆς ὑφῆς, ἔχει πολλὰ, ἀσφαλῶς, νὰ πῇ ἡ σύγχρονη Ἑλληνικὴ ἔρευνα καὶ θὰ τὰ πῇ, ὅσο κι’ ἂν ἐξακολουθήσῃ νὰ στηρίζεται στὶς δυνάμεις της, μιὰ καὶ οἱ ἀρμόδιοι δείχνουν μὲ τὴν στάση τους πῶς **“Οὐ φροντὶς Ἱπποκλείδῃ,,** .

Κι’ ὅσο κι’ ἂν οἱ πολλοὶ περιμένουν τὰ φῶτα ἀπὸ τὴν Δύση θὰ ἀντιληφθοῦν στὸ τέλος ὅτι τὸ φῶς ἔχει κοιτίδα τὴν Ἀνατολή.

ΑΠ. Λ. ΒΑΛΛΗΝΔΡΑΣ

ΜΟΥΣΙΚΗ

Ὅρισμός — Διαίρεση

Μουσική είναι ἡ τέχνη τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ἤχων.

Διακρίνεται 1) Ἀνάλογα μετὰ τὸ ἀντικείμενον στὸ ὁποῖον ἀναφέρεται σὲ δύο μεγάλες κατηγορίες: **Θρησκευτικὴ καὶ κοσμικὴ**.

2) Ἀνάλογα μετὰ τὰ ὕλικά μέσα πού χρησιμοποιεῖ σὲ **φωνητικὴ καὶ ὀργανικὴ**.

3) Ἀνάλογα μετὰ τὸν τεχνικὸ τρόπο τῆς ἀναπτύξεώς της σὲ **μόνοφωνη καὶ πολυφωνικὴ**.

4) Ἀνάλογα μετὰ τὸν τόπον πού ἀναπτύχθηκε, σὲ **δυτικὴ (Εὐρωπαϊκὴ) καὶ ἀνατολικὴ (Βυζαντινὴ) καὶ σὲ πολλὰς ἄλλας κατηγορίες**.

Βυζαντινὴ Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ

Βυζαντινὴ Ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ λέγεται ἡ μουσικὴ πού χρησιμοποιεῖται στὴν Ὁρθόδοξον Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν. Πῆρε τὴν ὀνομασίαν **Βυζαντινὴ**, ἐπειδὴ ἀναπτύχθηκε στὸ Βυζάντιον κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους καὶ **Ἐκκλησιαστικὴ**, ἐπειδὴ κύριος σκοπὸς της εἶναι ἡ χρησιμοποίησίς της στὴν Ἐκκλησίαν γιὰ τὴν Θεῖαν Λατρείαν.

ΜΟΥΣΙΚΗ ΓΡΑΦΗ

Ἡ Βυζαντινὴ μουσικὴ χρησιμοποιεῖ ὡς γραφὴν (**σημειογραφία, παρασημαντικὴ**) διάφορα σημάδια, πού ὅλα γενικὰ λέγονται **χαρακτῆρες**.

Οἱ χαρακτῆρες αὗτοὶ ἀποδίδουν τρεῖς χαρακτηριστικὰς ιδιότητες τῶν ἤχων: **ὀξύτητα, ἔνταση, χρονικὴ διάρκεια**, γι' αὐτὸ καὶ διαιροῦνται σὲ τρεῖς ἀνάλογες κατηγορίες.

1) Χαρακτῆρες ποσότητος

Χαρακτῆρες **ποσότητος** λέγονται αὗτοὶ πού δείχνουν τὸ **ποσὸν** τῆς ἀναβάσεως καὶ καταβάσεως (ὀξύτητα). Εἶναι δέκα, ὑποδιαιροῦνται σὲ τρεῖς κατηγορίες καὶ ἔχουν τὰ ἑξῆς σχήματα, ὀνόματα καὶ ἐνέργεια:

α' κατηγορία

χαρακτήρ ισότητος

↔ ἴσον

δηλώνει ισότητα

β' κατηγορία χαρα- κτῆρες ἀναβάσεως	{	— ὀλίγον	δείχνει ἀνάβαση	1	φωνῆς
		↗ πεταστή	»	»	1 »
		↖ κεντήματα	»	»	1 »
		↘ κέντημα	»	»	2 φωνῶν
		↙ ὑψηλὴ	»	»	4 »
γ' κατηγορία χαρα- κτῆρες καταβάσεως	{	↘ ἀπόστροφος	»	κατάβαση	1 φωνῆς
		↙ ὑπορροή	»	»	2 φωνῶν
		↗ ἐλαφρόν	»	»	2 φωνῶν συνεχῶς
		↘ χαμηλὴ	»	»	4 φωνῶν ὑπερβατῶς

Σύνθεση τῶν χαρακτήρων

Οἱ χαρακτῆρες ποσότητος συνθέτονται κατὰ διαφόρους τρόπους, γιὰ νὰ ὑποδηλώσουν κάθε ἀνάβαση καὶ κατάβαση. Σὲ μερικὲς συνθέσεις ὀρισμένοι χαρακτῆρες χάνουν τὴν ἀξία τους, ἐνῶ στὶς ὑπόλοιπες λαβαίνονται ὅλοι ὑπ' ὄψιν.

Ὁ ἐπόμενος πίνακας δείχνει τὴν σύνθεση τῶν χαρακτήρων ποσότητος καὶ τὴν ἐνέργειά τους ἀπὸ μία φωνὴ ἕως ὀκτῶ.

α) Πίναξ συνθέσεως χαρακτήρων ἀναβάσεως.

—, ", ↗	δείχνουν ἀνάβαση	μιας φωνῆς
↖, —, ↘	»	» δύο φωνῶν
↙, ↗, ↘	»	» τριῶν »
↖, ↗, ↘, ↙	»	» τεσσάρων »
↖, ↗, ↘, ↙, ↘	»	» πέντε »
↖, ↗, ↘, ↙, ↘, ↙	»	» ἑξῆ »
↖, ↗, ↘, ↙, ↘, ↙, ↘	»	» ἑπτὰ »

β) Πίναξ συνθέσεως χαρακτήρων καταβάσεως

↘	δείχνει κατάβαση μιᾶς φωνῆς		
↘	»	»	δύο φωνῶν συνεχῶς
↘↘	»	»	» » ὑπερβατῶς
↘↘↘	»	»	τριῶν » »
↘↘↘↘	»	»	τεσσάρων φωνῶν ὑπερβατῶς
↘↘↘↘↘	»	»	πέντε » »
↘↘↘↘↘↘	»	»	ἑξή » »
↘↘↘↘↘↘↘	»	»	ἐπὶ » »

Ἐπάρχουν καὶ συνθέσεις στὶς ὁποῖες ἐκφωνοῦνται ὁ ἕνας χαρακτήρας μετὰ τὸν ἄλλο:

$$\begin{aligned} \text{↘↘} &= \text{↘} \text{↘}, \text{↘↘} = \text{↘} \text{↘}, \text{↘↘} = \text{↘} \text{↘}, \text{↘↘} = \text{↘} \text{↘}, \\ \text{↘↘} &= \text{↘} \text{↘}, \text{↘↘} = \text{↘} \text{↘} \end{aligned}$$

Στὶς ἀκόλουθες περιπτώσεις τὸ ὀλίγο μπαίνει ἀπλῶς γιὰ στήριγμα

$$\text{↘↘}, \text{↘↘}, \text{↘↘}, \text{↘↘}, \text{↘↘} \quad \text{κ.λ.π.}$$

$$\text{Τὸ ἴδιο καὶ ἡ πεταστή} \quad \text{↘↘}, \text{↘↘}, \text{↘↘} \quad \text{κ.λ.π.}$$

2) Χαρακτήρες χρόνου

Κάθε χαρακτήρας περικλείει μέσα του χρονικὴ διάρκεια (ἀξία) μιᾶς χρονικῆς μονάδος (ἐνὸς χρόνου). Τὴν διάρκειά του αὐτὴ μπορούμε νὰ τὴν αὐξήσουμε ἢ νὰ τὴν ἐλλατώσουμε προσθέτοντας ἄλλους χαρακτήρες ποὺ τοὺς ὀνομάζουμε **χαρακτήρες χρόνου**.

Ἐποδιαιροῦνται σὲ τρεῖς κατηγορίες: **Αὐξάνοντες**, **διαιροῦντες** καὶ **μικτούς**.

α) **Αύξανοντες** είναι :

Τὸ κλάσμα	∪	προσθέτει	ένα	χρόνο
ἢ ἀπλῇ	-	»	»	»
ἢ διπλῇ	..	»	δύο	χρόνους
ἢ τριπλῇ	...	»	τρεις	»

β) **Διαιροῦντες** είναι :

Τὸ γοργὸν Γ ἐνώνει δύο χαρακτηῆρες σὲ ἓνα χρόνο. Γράφεται στὸν δεῦτερο καὶ ἰσχύει γι' αὐτὸν καὶ τὸν προηγούμενο.

Τὸ δίγοργον $\Gamma\Gamma$ ἐνώνει τρεῖς χαρακτηῆρες σὲ ἓνα χρόνο. Γράφεται στὸν δεῦτερο καὶ ἰσχύει γι' αὐτὸν, τὸν προηγούμενο καὶ τὸν ἐπόμενο.

Τὸ τρίγοργον $\Gamma\Gamma\Gamma$ ἐνώνει τέσσερεις χαρακτηῆρες σὲ ἓνα χρόνο. Γράφεται στὸν δεῦτερο καὶ ἰσχύει γι' αὐτὸν, τὸν προηγούμενο καὶ τοὺς δύο ἐπομένους.

Παρεστιγμένα γοργὰ καὶ δίγοργα.

Ὅταν θέλουμε νὰ διαιρέσουμε ἄνισα τὴν χρονικὴ μονάδα βάζουμε μιὰ τελεία (στιγμὴ) στὸ πλάϊ τοῦ γοργοῦ ἢ τοῦ διγόργου. Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ἡ χρονικὴ μονάδα μοιράζεται ἄνισα, ὡς ἐξῆς :

$\cup \Gamma$	=	1/2	1/2	
$\cup \Gamma\Gamma$	=	3/4	1/4	
$\cup \Gamma\Gamma\Gamma$	=	1/4	3/4	
$\cup \Gamma\Gamma \cup$	=	1/3	1/3	1/3
$\cup \Gamma\Gamma \cup$	=	1/2	1/4	1/4
$\cup \Gamma\Gamma \cup$	=	1/4	1/2	1/4
$\cup \Gamma\Gamma \cup$	=	1/4	1/4	1/2

Στὸ τρίγοργο ἡ ταχύτης του δὲν ἐπιτρέπει τέτοιες διακρίσεις.

Συνεχές έλαφρόν.

Στὸ σύμπλεγμα ποὺ λέγεται **συνεχές έλαφρόν** τὸ έλαφρὸ χάνει τὴ μία του φωνή (κατεβαίνει δηλαδή μία φωνή ἀντὶ γιὰ δύο) καὶ ἡ ἀπόστροφος ἐκτελεῖται σὰν νὰ ἔχη γοργὸ (ένωμένη δηλαδή σὲ ἓνα χρόνο μὲ τὸν προηγούμενο χαρακτήρα) =

Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ ἀπόστροφος δὲν παίρνει ἰδιαίτερη συλλαβή (ένσημη συλλαβή) ἀλλὰ συνεχίζει τὴν προηγούμενη

γ) **Μικτοὶ** εἶναι:

Τὸ **ἀργόν** Γράφεται σ' αὐτὴ μόνο τὴν μορφή καὶ ἀναλύεται ὡς γοργόν τῶν κεντημάτων καὶ ὡς κλάσμα τοῦ ὀλίγου

$$\text{← } \frac{1}{2} = \text{← } \frac{1}{4} + \frac{1}{4}$$

Τὸ **διάργον** Γράφεται στὴν ἴδια μορφή καὶ ἀναλύεται ὡς γοργόν τῶν κεντημάτων καὶ ὡς διπλὴ τοῦ ὀλίγου

$$\text{← } \frac{3}{4} = \text{← } \frac{1}{4} + \frac{1}{4} + \frac{1}{4}$$

Τὸ **τρίαργον** Γράφεται στὴν ἴδια μορφή καὶ ἀναλύεται ὡς γοργόν τῶν κεντημάτων καὶ ὡς τριπλὴ τοῦ ὀλίγου

$$\text{← } \frac{3}{4} = \text{← } \frac{1}{4} + \frac{1}{4} + \frac{1}{4}$$

3) Χαρακτηῖρες ποιότητος ἢ ἐκφράσεως.

Χαρακτηῖρες ποιότητος λέγονται αὐτοὶ, ποὺ δίνουν ἓνα ἰδιαίτερο τρόπο ἐκφράσεως (**ποιόν**) στοὺς φθόγγους. Εἶναι ἑξή καὶ διαιροῦνται σὲ δύο κατηγορίες **τονικούς** καὶ **καλλωπιστικούς**.

Τονικοὶ εἶναι ἡ **βαρεία** καὶ τὸ **ψηφιστὸν**

Καλλωπιστικοὶ τὸ **ἀντικένωμα** , τὸ **ὀμαλόν** , ὁ **σύνδεσμος** ἢ **ἔτερον** καὶ τὸ **ἐνδόφωνον** Όλοι γράφον-

ται κάτω από τούς χαρακτήρες ποσότητος ἐκτός ἀπό τὴν **βαρεῖα** ποὺ γράφεται μπροστά.

Ἡ **βαρεῖα** γράφεται μπροστὰ ἀπὸ ἕνα χαρακτήρα ποσότητος καὶ ἀπαιτεῖ νὰ προφερθῇ μὲ βαρύτητα (τονισμό, ἔνταση) ὁ χαρακτήρας αὐτός.

Τὸ **ψηφιστόν**, γράφεται κάτω ἀπὸ ἕνα χαρακτήρα ποσότητος καὶ ἀπαιτεῖ νὰ προφερθῇ πιὸ ἔντονα ὁ χαρακτήρας αὐτός.

Τὸ **ἀντικένωμα** γράφεται μὲ δύο τρόπους 1) μόνο του κάτω ἀπὸ ἕνα χαρακτήρα καὶ ἀπαιτεῖ νὰ τροφερθῇ ὁ φθόγγος του μὲ μιά στιγμιαία ἔνταση στὴ φωνή καὶ 2) μὲ **ἀπλῇ** ἀπὸ κάτω καὶ στὴν συνέχεια κατιόντα χαρακτήρα μὲ γοργὸν καὶ ἀπαιτεῖ νὰ προφερθῇ ὁ ἐπόμενος χαρακτήρας τέλεια ἐνωμένος, σὰν κρεμασμένος.

Τὸ **όμαλόν**, γράφεται κάτω ἀπὸ ἕνα χαρακτήρα ποὺ ἔχει **κλάσμα** ἢ ἀνάμεσα σὲ δύο χαρακτήρες, ποὺ ὁ δεύτερος ὑποχρεωτικὰ εἶναι τὸ **ἴσο** καὶ ἀπαιτεῖ νὰ γίνῃ ἕνας τραχὺς κυματισμὸς ἀνάμεσα χαρακτήρος καὶ κλάσματος, στὴν πρώτη περίπτωση καὶ ἀνάμεσα τῶν δύο χαρακτήρων στὴν δευτέρη.

Ὁ **σύνδεσμος**, γράφεται μὲ δύο τρόπους 1) ἀνάμεσα σὲ δύο χαρακτήρες καὶ ἀπαιτεῖ νὰ γίνῃ ἕνας ἐλαφρὸς κυματισμὸς τῆς φωνῆς κατὰ τὴν διαδοχὴ τῆς ἐκφωνήσεως τῶν χαρακτήρων καὶ 2) κάτω ἀπὸ ἕνα χαρακτήρα ποὺ ἔχει **διπλῇ** ἢ **τριπλῇ**, γιὰ νὰ κρατήσῃ ἀπόλυτα ἐνωμένες τὶς πρόσθετες χρονικὲς μονάδες.

Τὸ **ἐνδόφωνον**, χρησιμοποιεῖται μόνο στὰ **κρατήματα** (**τεριρέμ**) κάτω ἀπὸ χαρακτήρα ποὺ ἔχει συλλαβὴ ἢ ὁποῖα τελειώνει σὲ **μ** ἢ **ν** καὶ ἀπαιτεῖ νὰ προφερθῇ ὁ φθόγγος του μὲ κλειστὸ τὸ στόμα.

Διαφορὰ ἐκδοχῆς (ἐντονότητος) τῶν χαρακτήρων καὶ καταχρηστικοὶ χαρακτήρες ποιότητος

Ὅλοι οἱ χαρακτήρες ποιότητος προφέρονται χωρὶς καμμιά ἰδιαίτερη διάκριση, ἐκτός 1) ἀπὸ τὰ **κεντήματα** καὶ τὴν **ὑπορροή**, ποὺ προφέρονται πιὸ ἥπια (μαλακώτερα) κι' αὐτὸ γιὰτὶ δὲν παίρνουν ποτὲ ἰδιαίτερη συλλαβὴ ἀλλὰ συνεχίζουν τὸ φωνῆεν ἢ τὴν δίφθογγο τῆς προηγουμένης, καὶ 2) τὴν **πεταστὴ** ποὺ ἀπαιτεῖ στὴν ἐκτέλεσή της ἕνα κυματισμὸ ἀνάλογο μὲ τοῦ ὁμαλοῦ. Ὁ χαρακτηριστικὸς αὐτὸς

κυματισμὸς τῆς **πεταστῆς** κάνει ὥστε νὰ χρησιμοποιεῖται ἡ πεταστή, καταχρηστικά, καὶ σὰν **χαρακτῆρας ποιότητος** κάτω ἀπὸ τὸ **ἴσον** καὶ τοὺς **κατιόντες χαρακτῆρες**, χωρὶς νὰ λαβαίνεται ὑπ' ὄψη ἡ ἐνέργειά της ὡς ποσοτικοῦ χαρακτῆρος. Ἀνάλογη θέση παίρνει καὶ τὸ **ὀλίγον** κάτω ἀπὸ τὸ **ἴσον** γιὰ νὰ χρησιμέψῃ καταχρηστικά σὰν **χαρακτῆρας τονισμοῦ**, χωρὶς πάλι νὰ λαβαίνεται ὑπ' ὄψη ἡ ποσοτικὴ του ἐνέργεια.

Π Ε Ρ Ι Η Χ Ω Ν

Ὅρισμὸς — Διαίρεση.

Ἦχος εἶναι πορεία μέλους κατὰ ὠρισμένους νόμους. Μὲ αὐτὴ τὴν ἔννοια οἱ ἦχοι εἶναι ὀκτώ. **Πρῶτος, δεύτερος, τρίτος, τέταρτος, πλάγιος πρῶτου, πλάγιος δευτέρου, πλάγιος τρίτου ἢ βαρὺς καὶ πλάγιος τετάρτου.**

Διαιροῦνται σὲ κυρίους καὶ πλαγίους. Κύριοι εἶναι οἱ: **Πρῶτος, δεύτερος, τρίτος, τέταρτος, πλάγιοι οἱ ὑπόλοιποι (πλάγιος πρῶτου, πλάγιος δευτέρου, βαρὺς καὶ πλάγιος τετάρτου).**

Συστατικά — Γνωριστικά.

Σὲ κάθε ἦχο διακρίνουμε τέσσερα **συστατικά**. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ τέσσερα ἡ **κλίμαξ** καὶ οἱ **δεσπόμενοι φθόγγοι** μπορεῖ νὰ εἶναι κοινοὶ ἀνάμεσα σὲ δύο ἢ καὶ περισσότερους ἦχους. Ὁχι ὅμως καὶ τὸ **ἀπήχημα** καὶ οἱ **καταλήξεις**. Γι' αὐτὸ τὰ δύο αὐτὰ λέγονται **γνωριστικά**.

Ἀπὸ αὐτὰ εἶναι μιὰ σύντομη μουσικὴ φράση, ἡ ὁποία ψέλνεται πρὶν ἀπὸ κάθε μελωδίᾳ στὸ ἡχητικὸ διάγραμμα τοῦ ἦχου στὸν ὅποιον ἀνήκει καὶ στὸν φθόγγο τῆς βάσης του, γιὰ νὰ χρησιμέψῃ ὡς προετοιμασία του. Λέγεται καὶ **προήχημα** καὶ **ἐνήχημα**. Στὴν παλαιὰ Βυζαντινὴ μουσικὴ ψαλλόταν μὲ ἓναν ἀπὸ τοὺς πολυσύλλαβους φθόγγους της (ἄννανες, νεανὲς κ.λ.π.)

Κλίμαξ εἶναι ἡ συνεχὴς διαδοχὴ ὀκτὼ φθόγγων, ποὺ περικλείουν ἀνάμεσά τους ἑπτὰ διαστήματα, τὰ ὁποῖα ὅλα μαζί ἀναλύονται, σχηματικά σὲ ἑβδομήντα δύο ἴσα ἀκουστικά τμήματα. Κάθε κλίμαξ διαιρεῖται σὲ δύο ὅμοια τμήματα, ἀπὸ τέσσερις φθόγγους τὸ καθένα

(**τετράχορδα**), τὰ ὁποῖα χωρίζονται μεταξύ τους μὲ ἓνα διάστημα (**μείζων διαζευκτικός τόνος**). Κάθε τετράχορδο περικλείει τριάντα τμήματα.

Δεσπόζοντες φθόγγοι εἶναι οἱ φθόγγοι (2—3 σὲ κάθε ἤχο) οἱ ὁποῖοι ἐπαναλαμβάνονται ποιοὶ συχνὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ ἀποτελοῦν τοὺς πόλους γύρω ἀπὸ τοὺς ὁποίους πλέκεται ἡ μελωδία.

Καταλήξεις εἶναι οἱ στερεότυποι τρόποι μὲ τοὺς ὁποίους τελειώνουν οἱ μουσικὲς φράσεις καὶ ὁλόκληρη ἡ μελωδία. Διακρίνονται σὲ **ἀτελεῖς, ἐντελεῖς καὶ τελικές**.

Οἱ **ἀτελεῖς** γίνονται κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ μέλους σὲ ἓναν ἀπὸ τοὺς δεσπόζοντες φθόγγους (ἐκτὸς ἀπὸ τὸν φθόγγο τῆς βάσης του), καὶ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰ κόματα καὶ τὶς ἄνω τελείες.

Οἱ **ἐντελεῖς** γίνονται πάλι κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ μέλους, ἀλλὰ στὸν φθόγγο τῆς βάσεως καὶ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὶς τελείες καὶ οἱ **τελικές** γίνονται στὸ τέλος τοῦ μέλους καὶ στὸν φθόγγο τῆς βάσεως. Οἱ τελευταῖες αὐτὲς ὑποδιαιροῦνται σὲ **συνήθεις** ἢ **ἀπλῶς τελικές**, ὅταν ἀκολουθεῖ ἄλλο μέλλος καὶ **ἐντελῶς τελικές**, ἢ **τελικές πρὸς παῦσιν**, ὅταν παύη ἡ ψαλμωδία καὶ ἀκολουθεῖ αἵτηση, ἐκφώνηση, ἀνάγνωσμα κ.λ.π.

ΠΕΡΙ ΓΕΝΩΝ

Σύνολον ἤχων τῶν ὁποίων τὰ τετράχορδα (καὶ ἐπομένως καὶ οἱ κλίμακες) ἀποτελοῦνται ἀπὸ διαστήματα τοῦ αὐτοῦ ἢ συγγενικοῦ εἶδους ἀποτελοῦν **γένος**. Ὑπάρχουν τρία γένη. **Διατονικό, χρωματικό καὶ ἐναρμόνιο**. Στὸ διατονικὸ ἀνήκουν οἱ ἤχοι Α', Δ', πλάγιος Α' καὶ πλάγιος Δ'. Στὸ χρωματικὸ ὁ Β' καὶ ὁ πλάγιος Β' καὶ στὸ ἐναρμόνιο ὁ Γ' καὶ ὁ βαρὺς. Τὸ τετράχορδο τοῦ **διατονικοῦ** γένους περιέχει ἓνα **μείζονα**, ἓναν **ἐλάσσονα** καὶ ἓναν **ἐλάχιστο**. Τοῦ **χρωματικοῦ** ἓναν **ὑπερμείζονα** καὶ δύο περίπου **ἡμιτόνια** καὶ τοῦ **ἐναρμονίου** δύο **μείζονες** καὶ ἓνα **ἡμιτόνιο** (συμπίπτει μὲ τὴν μείζονα κλίμακα τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς).

ΠΕΡΙ ΜΕΛΩΝ

Ὅλα τὰ ἄσματα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς κα-

λοϋνται μέλη. Διακρίνονται σὲ **εἰρμολογικά, στιχηραρικά** καὶ **παπαδικά**.

Εἰρμολογικά εἶναι τὰ ποιὸ σύντομα, στὰ ὁποῖα κάθε συλλαβὴ ἀντιστοιχεῖ σὲ μιὰ, συνήθως, χρονικὴ μονάδα (ἓνα χρόνο). Ὅνομάσθηκαν ἔτσι γιατί σ' αὐτὰ ἀνήκουν πρὸ πάντων οἱ «**εἰρμοὶ**» τῶν κανόνων. Ἐπὶ πλέον ἀνήκουν καὶ ὅλα τὰ ἄλλα σύντομα μέλη (**ἀπολυτίκια, κοντάκια, καθίσματα, ἑξαποστειλάρια**, σύντομες **δοξολογίες** κ.λ.π.)

Στιχηραρικά εἶναι τὰ λίγο ἄργα, στὰ ὁποῖα κάθε συλλαβὴ ἀντιστοιχεῖ σὲ δύο, συνήθως, χρονικὲς μονάδες (χρόνους). Ὅνομάστηκαν ἔτσι γιατί σ' αὐτὰ προηγοῦνται στίχοι. Τέτοια εἶναι ὅλα τὰ **ἰδιόμελα**, τὰ **δοξαστικά**, τὰ ἄργα **κεκραγάρια** καὶ **πασαπνοάρια**, οἱ **ἀργές δοξολογίες** κ.λ.π.

Παπαδικά εἶναι τὰ πολὺ ἄργα, στὰ ὁποῖα κάθε συλλαβὴ ἀντιστοιχεῖ σὲ ὁλόκληρη μουσικὴ φράση. Ὅνομάστηκαν ἔτσι γιατί ψέλνονται γιὰ νὰ καλύπτουν διάφορες λειτουργικὲς ἀνάγκες τοῦ ἱερέως (μυστικὴ ἀνάγνωση εὐχῶν, Θεία Κοινωνία ἱερέων κλπ.) Τέτοια εἶναι τὰ **Χερουβικά**, τὰ **Κοινωνικά** καὶ ὅλα τὰ ἀρχαῖα μέλη πού λέγονται **μαθήματα**.

Σημείωση. Τὰ εἰρμολογικά καὶ στιχηραρικά ὑποδιαιροῦνται σὲ σύντομα καὶ ἄργα. Τὰ ἄργα εἰρμολογικά συμπίπτουν, χρονικά, μὲ τὰ σύντομα στιχηραρικά καὶ τὰ ἄργα στιχηραρικά μὲ τὰ παπαδικά. Διακρίνονται ὁμως τὰ πρῶτα ἀπὸ τὰ δεύτερα 1) γιατί ἀκολουθοῦν τοὺς δεσπόζοντες φθόγγους καὶ τὶς καταλήξεις τοῦ εἴδους τους καὶ 2) γιατί ψέλνονται μὲ συνεπτυγμένο ρυθμό.

ΕΠΕΙΣΑΚΤΑ ΜΕΛΗ

Ἐπείσακτα μέλη ἢ **ἐπεισαγωγικά** εἶναι ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐνῶ ἀνήκουν σὲ ἓναν ἤχο ψέλνονται, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος, σὲ ἄλλον ἢ μεταβολὴ αὐτῇ σημειώνεται μὲ τὴν ἀνάλογη **φθορὰ** ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τὴν **μαρτυρία**. Τέτοια μέλη εἶναι :

1) **Στὸν Α' ἤχο** : Τὸ κάθισμα «**Τὸν Τάφον Σου, Σωτήρ**» (καὶ ὅσα ψέλνονται πάνω σ' αὐτὸ [**προσόμοια**]), τὸ ὁποῖο ψέλνεται

σὲ Β' ἤχο καὶ μάλιστα στὴν παλὴν βάση τοῦ Α' ἤχου, **Κε** (πα-
χορδῇ).

2) **Στὸν Δ' ἤχο** : α) Τὸ κάθισμα «**Κατεπλάγη Ἰωσήφ**» (καὶ τὰ
προσόμοιά του), τὸ ὁποῖο ψέλνεται σὲ πλάγιο Β' ἤχο, β) Τὸ κάθισμα
«**Ὁ ὑψωθείς**» (καὶ τὰ προσόμοιά του), τὸ ὁποῖο ψέλνεται σὲ Β' ἤχο.

3) **Στὸν Β' ἤχο** : Ὅλα τὰ εἰρμολογικά του μέλη (ἐκτὸς ἀπὸ
τὸ «**Θοῦ Κύριε**», τὰ ἀπολυτίκια, κοντάκια καθίσματα καὶ ἐξαπο-
στειλάρια), τὰ ὁποῖα ψέλνονται σὲ πλάγιο Β' ἤχο.

4) **Στὸν πλάγιο Β' ἤχο** : Ὅλα τὰ εἰρμολογικά του, (ἐκτὸς
ἀπὸ τὸ «**Θοῦ Κύριε**» καὶ τὴν σύντομη **Δοξολογία**), τὰ ὁποῖα ψέλνον-
ται σὲ Β' ἤχο.

ΠΕΡΙ ΦΘΟΡΩΝ

Φθορά εἶναι ἡ ἀλλοίωση τοῦ μέλους κατὰ γένος, ἤχο, φθόγγο
καὶ σύστημα. Ἡ ἀλλοίωση αὐτὴ σημειώνεται μὲ σημάδια ποὺ λέγονται
κι' αὐτὰ **φθορές**. Μὲ μιὰ **φθορά** μπορούμε νὰ ἀλλοιώσουμε ὅλα μαζί
(γένος, ἤχο, φθόγγο, σύστημα) ἢ μερικά.

Οἱ φθορές εἶναι 13. Ὅκτὼ διατονικὲς, τέσσερες χρωματικὲς καὶ
μία ἐναρμόνια.

1) Διατονικὲς

Ϟ	ϙ	Ξ	ϝ	Ϟ	δ	Ξ	Ϟ
Νη	Πα	Βου	Γα	Δι	Κε	Ζω	Νη

2) Χρωματικὲς α) Β' ἤχου

	
Βου, Δι, Ζω	Πα, Γα, Κε, Νη

β) Πλαγίου Β' ἤχου

	
Πα, Γα, Κε, Νη	Βου, Δι, Ζω

3) Ἐναρμόνιες

Γα, Ζω, Βου

Ὅταν μεταφερόμαστε ἀπὸ γένος, ἤχο κλπ, λέγεται **δέση**· ὅταν
ἐπανερχόμαστε λέγεται **λύση**.

Μετὰ ἀπὸ μιὰ φθορὰ μπορεῖ νὰ ἀκολουθήσῃ συνέχεια καὶ ἄλλη,

καί ἄλλη· θὰ λυθοῦν ὅμως ὅλες μὲ μία. Ἡ **δέση** καὶ ἡ **λύση** πρέπει νὰ γίνωνται σὲ φθόγγο κοινὸ τοῦ ἤχου ποὺ βρισκόμαστε καὶ τοῦ ἤχου ποὺ πηγαίνουμε γιὰ νὰ μὴ δημιουργοῦνται ἀμφιβολίες.

ΠΕΡΙ ΧΡΩΝ

Χρόα εἶναι φθορὰ μὲ περιορισμένη ἐνέργεια. Ἀλλοιώνει (χρωματίζει) ὀρισμένους φθόγγους, χωρὶς νὰ προσδιορίζῃ ὀρισμένον ἤχο.

Οἱ χρώες εἶναι πέντε : **Ζυγός** خ , **Κλιτὸν** ك , **Σπάθη** ث ,

Διαρκῆς δίεσις د , **Διαρκῆς ὕφεσις** ز

Ὁ **ζυγός** μπαίνει στὸν φθόγγο **Δι** καὶ θέλει ὅλους τοὺς ἐπόμενους **Γα** καὶ **Πα** μὲ δίεση.

Τὸ **κλιτὸν** μπαίνει στὸν φθόγγο **Δι** καὶ θέλει ὅλους τοὺς ἐπόμενους **Γα** καὶ **Βου** μὲ δίεση.

Ἡ **σπάθη** μπαίνει στὸν φθόγγο **Κε** καὶ θέλει ὅλους τοὺς ἐπόμενους φθόγγους **Ζω** μὲ ὕφεση καὶ ὅλους τοὺς ἐπόμενους φθόγγους **Δι** μὲ δίεση.

Ἡ **διαρκῆς δίεσις** μπαίνει στὸν φθόγγο **Γα** καὶ θέλει ὅλους τοὺς ἐπόμενους **Βου** μὲ δίεση καὶ

Ἡ **διαρκῆς ὕφεσις** μπαίνει στὸν φθόγγο **Κε** καὶ θέλει ὅλους τοὺς ἐπόμενους φθόγγους **Ζω** μὲ ὕφεση.

Ἡ ἐνέργεια τῶν χρωῶν παύει ὅταν μπῇ ἡ ἀνάλογη φθορά.

Ὅταν οἱ χρώες μποῦν σὲ ἄλλο φθόγγο ἐνεργοῦν ἀνάλογα.

Σημείωση : Στὰ παλῆὰ θεωρητικά, οἱ τρεῖς χρώες ἀπαντοῦν μὲ τὰ Ἀραβοπερσικά ὀνόματα **μουσταάρ** ἢ **μουστάρ**, **νισαμποῦρ** ἢ **νισαποῦρ** καὶ **χισάρ** ἢ **χιγισάρ** ἀντιστοίχως.

ΠΕΡΙ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ

Σύστημα εἶναι ἡ προσωρινὴ ἢ μόνιμη μετάθεση τῆς βάσεως ἐνὸς ἤχου ὀξύτερα ἢ βαρύτερα.

Ὑπάρχουν 4 συστήματα· τὸ **ὀκτάχορδο**, τὸ **πεντάχορδο**, τὸ **τετράχορδο** καὶ τὸ **τρίχορδο**.

Τὸ **ὀχτάχορδο**, τὸ ὁποῖον λέγεται καὶ **διαπασῶν** ἢ **ἐπταφωνία**,

χρησιμοποιεῖ ὁ πλάγιος τοῦ Δ' ἐκ τοῦ **Νη** καὶ ὁ διατονικὸς βαρὺς ἐκ τοῦ **Ζω**, μεταθέτοντας τὶς βάσεις τους ἐπὶ τὰ φωνές.

Τὸ **πεντάχορδο**, τὸ ὁποῖον λέγεται καὶ **τροχός**, ἢ **τετραφωνία**, χρησιμοποιεῖ ὁ Α' καὶ ὁ πλάγιος τοῦ Β', μεταθέτοντας προσωρινὰ τὶς βάσεις τους πέντε φωνές ὀξύτερα,

Τὸ **τετράχορδο**, τὸ ὁποῖον λέγεται καὶ **τριφωνία**, χρησιμοποιεῖ ὁ πλάγιος τοῦ Δ', μεταθέτοντας μόνιμα τὴν βάση του τρεῖς φωνές ὀξύτερα (ἐπὶ τοῦ **Γα**).

Καὶ τὸ **τρίχορδο**, τὸ ὁποῖον λέγεται καὶ **διφωνία**, χρησιμοποιεῖ ὁ Δ', μεταθέτοντας μόνιμα τὴν βάση του δύο φωνές βαρύτερα (ἐπὶ τοῦ **Βου**).

ΠΕΡΙ ΕΛΞΕΩΝ

Ἐλξη εἶναι ἡ ιδιότητα τὴν ὁποίαν ἔχουν ὠρισμένοι φθόγγοι νὰ πλησιάζουν πρὸς τοὺς ἄμεσα ὀξυτέρους ἢ βαρυτέρους των. Ἡ ἔλξη παρουσιάζεται περισσότερο στοὺς διατονικοὺς ἤχους καὶ μάλιστα στοὺς μεσαίους φθόγγους τῶν τετραχόρδων τους. Οἱ ἀκρινοὶ κατὰ κανόνα παραμένουν σταθεροί.

ΠΕΡΙ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ

Ἰδιώματα εἶναι οἱ ιδιορρυθμίες, οἱ ὁποῖες παρουσιάζονται σὲ ἕναν ἤχο. Π.χ. ὁ Β' ἤχος, ὅταν ἡ μελωδία του κατεβαίνει ἀπὸ τὸν **Δι** ὡς τὸν **Πα**, χρησιμοποιεῖ διαστήματα διατονικά. Ὅπως καὶ ὁ πλάγιος τοῦ Β', ὅταν ἡ μελωδία του ἀνεβαίνει ἀπὸ τὸν **Δι** ὡς τὸν **ΝΗ**.

ΠΕΡΙ ΜΑΡΤΥΡΙΩΝ

Ὑπάρχουν δύο εἶδη μαρτυριῶν· ἐκεῖνες οἱ ὁποῖες σημειώνονται στὴν ἀρχὴ τοῦ μέλους, γιὰ νὰ δηλώσουν τὸν ἤχο καὶ τὴν βάση του (ἀρκτικές) καὶ ἐκεῖνες οἱ ὁποῖες σημειώνονται κατὰ τὴν διάρκεια καὶ στὸ τέλος, γιὰ νὰ ἐπαληθεύουν τὴν ὀρθότητα τῆς μουσικῆς ἀναγνώσεως (διάμεσες).

Οἱ **ἀρκτικές** ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἕνα εἰδικό (μαρτυρικό) σημάδι, τὸν φθόγγο τῆς βάσεως καί, ὅχι σπάνια, τὴν ἀνάλογη φθορά. (Στοὺς χρωματικοὺς ἤχους ἡ ὑπαρξὴ τῆς φθορᾶς εἶναι ὑποχρεωτική). Οἱ **διά-**

μεσες αποτελούνται από τὸ ἀρκτικό γράμμα τοῦ φθόγγου καὶ ἓνα σημάδι κάτω ἀπὸ αὐτὸ (μαρτυρικό). Οἱ μαρτυρίες αὐτὲς εἶναι κοινὲς στοὺς διατονικοὺς καὶ ἐναρμόνιους ἤχους καὶ διαφορετικὲς στὸν καθένα ἀπὸ τοὺς χρωματικούς. Στὴν ὀξεῖα διαπασῶν τὰ γράμματα παίρνουν μιὰ ὀξεῖα πάνω δεξιὰ εἰς δὲ τὴν βαρεῖα γράφονται κάτω ἀπὸ τὰ μαρτυρικά σημάδια.

Διατονικὲς }
 Ἐναρμόνιες } $\overset{\sim}{\Delta}$ $\overset{\sim}{\kappa}$ $\overset{\sim}{\lambda}$ $\overset{\sim}{\nu}$ $\overset{\sim}{\pi}$ $\overset{\sim}{\rho}$ $\overset{\sim}{\tau}$ $\overset{\sim}{\theta}$ $\overset{\sim}{\kappa}$ $\overset{\sim}{\lambda}$ $\overset{\sim}{\nu}$ $\overset{\sim}{\pi}$...

Χρωματικὲς Πλ. Β' $\overset{\sim}{\Delta}$ $\overset{\sim}{\kappa}$ $\overset{\sim}{\lambda}$ $\overset{\sim}{\nu}$ $\overset{\sim}{\pi}$ $\overset{\sim}{\rho}$ $\overset{\sim}{\tau}$ $\overset{\sim}{\theta}$...

Χρωματικὲς Β' $\overset{\sim}{\Delta}$ $\overset{\sim}{\kappa}$ $\overset{\sim}{\lambda}$ $\overset{\sim}{\nu}$ $\overset{\sim}{\pi}$ $\overset{\sim}{\rho}$ $\overset{\sim}{\tau}$ $\overset{\sim}{\theta}$...

ΗΧΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

Ἀνήκει στὸ διατονικὸ γένος.

Βάση ἔχει τὸν φθόγγο Πα.

Ἀπήχημα τὸ $\overset{\sim}{\pi}$ $\overset{\sim}{\nu}$ $\overset{\sim}{\lambda}$ $\overset{\sim}{\epsilon}$

Κλίμακα διατονικὴ κατὰ τὸ διαπασῶν μὲ βάση τὸν φθόγγο Πα.

Πα Βου Γα Δι Κε Ζω Νη Πα

10	8	12	12	10	8	12
$\overset{\sim}{\pi}$	$\overset{\sim}{\kappa}$	$\overset{\sim}{\lambda}$	$\overset{\sim}{\nu}$	$\overset{\sim}{\pi}$	$\overset{\sim}{\kappa}$	$\overset{\sim}{\lambda}$

Βαρὺ Μείζων Ὀξύ
 τετράχορδο Διαζευκτικός τετράχορδο

ἢ κατὰ τὸν τροχὸ μὲ βασικὸ πεντάχορδο Πα — Κε ἀνεβαίνοντας καὶ Κε — Πα κατεβαίνοντας.

Βαρὺ πεντάχορδο				Βασικὸ πεντάχορδο				Ὀξύ πεντάχορδο			
$\overset{\sim}{\pi}$	$\overset{\sim}{\kappa}$	$\overset{\sim}{\lambda}$	$\overset{\sim}{\nu}$	$\overset{\sim}{\pi}$	$\overset{\sim}{\kappa}$	$\overset{\sim}{\lambda}$	$\overset{\sim}{\nu}$	$\overset{\sim}{\pi}$	$\overset{\sim}{\kappa}$	$\overset{\sim}{\lambda}$	$\overset{\sim}{\nu}$
10	8	12	12	10	8	12	12	10	8	12	12
$\overset{\sim}{\pi}$	$\overset{\sim}{\kappa}$	$\overset{\sim}{\lambda}$	$\overset{\sim}{\nu}$	$\overset{\sim}{\pi}$	$\overset{\sim}{\kappa}$	$\overset{\sim}{\lambda}$	$\overset{\sim}{\nu}$	$\overset{\sim}{\pi}$	$\overset{\sim}{\kappa}$	$\overset{\sim}{\lambda}$	$\overset{\sim}{\nu}$
κε	βου	γα	δι	κε	βου	γα	δι	κε	βου	γα	δι
πα				πα				πα			

Δεσπόζοντες φθόγγους· στο είρμολογικό, **πα, δι,** στο στιχη-
ραρικό **πα, γα** και στο παπαδικό **πα, γα, δι, κε.**

Καταλήξεις· στο είρμολογικό άτελείς στον **δι,** έντελείς και τε-
λικές στον **πα** και στο παπαδικό άτελείς στους **γα, δι, κε,** έντελείς
και τελικές στον **πα.** Καμμιά φορά, σπάνια, γίνεται σέ όλα τά μέλη
άτελής κατάληξη στον χαμηλό ζω.

Άρκτική μαρτυρία είναι ή ακόλουθη :

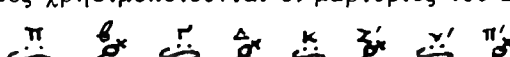
Ήχος Πα

Διάμεσες μαρτυρίες, οί διατονικές κατά τό διαπασών (διάγραμ-
μα Α΄) ή τόν τροχό (διάγραμμα Β΄).

Φθορές μεταχειρίζεται τίσ διατονικές. Κυρίως δμως αὐτήν ρ
για τόν **πα** και αὐτήν για τόν **κε.**

Έπεισακτα μέλη· τό κάθισμα «Τόν τάφον Σου, Σωτήρ» και τά
προσόμοιά του, τά όποία ψέλνονται σέ Β΄ ήχο με βάση τόν φθόγγο
Κε (παραχορδή). Στην περίπτωση αὐτή ή άρκτική μαρτυρία γράφεται:

Ήχος Κε

ένω ως διάμεσες χρησιμοποιούνται οί μαρτυρίες του Β΄ ήχου κατά πα-
ραχορδήν:

Έλξεις· τόν φθόγγο **Ζω** με ύφεση, όταν ή μελωδία φθάνη ως
αὐτόν και ξανακατεβαίνει και τόν φθόγγο **γα** με δίεση όταν κατεβαί-
νη ως αὐτόν και ξανανεβαίνει. Όταν ή μελωδία, στο στιχηραρικό μέ-
λος και πρό πάντων στο παπαδικό, περιστρέφεται γύρω από τόν **γα**
χωρίς νά ξεπερνά τόν **δι,** θέλει τόν **δι** με ύφεση.

ΗΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

Άνήκει στο χρωματικό γένος.

Βάση έχει τόν φθόγγο **Δι.**

Ἀπήχημα τὸ Δ

Κλίμακα τὴν ἀκόλουθη, ἥ ὁποία σχηματίζεται ἀπὸ τὴν διατονικὴν μὲ μονόγραμμα ὕφεση στοὺς φθόγγους πα, κε.

Νη	Πα	Βου	Γα	Δι	Κε	Ζω	Νη
8	14	9	12	8	14	8	
							
Βαρὺ			Μεῖζων			Ὁξὺ	
τετράχορδο			Διαζευκτικός			τετράχορδο	

Δεσπόζοντες φθόγγους: σὲ ὅλα τὰ μέλη βου, δι, ζω.

Καταλήξεις: σὲ ὅλα τὰ μέλη ἀτελεῖς στὸν βου, ἐντελεῖς καὶ τελικὲς στὸν δι.

Σημ. Σὲ ὅσα μέλη (εἰρμολογικὰ καὶ παπαδικὰ) ἀκολουθεῖ τὸν πλάγιο τοῦ Β' ἤχο, ἀκολουθεῖ καὶ τοὺς δεσπόζοντες φθόγγους καὶ τὶς καταλήξεις του.

Ἰδιώματα. Ὅταν ἡ μελωδία κατεβαίνει μόνο ὡς τὸν πα καὶ ξανανεβαίνει ὁ πα ἐκτελεῖται μὲ μονόγραμμα δίεση, ὁπότε τὸ ἄκουσμα γίνεται καθαρὰ διατονικόν, γι' αὐτὸ καὶ τὶς περισσότερες φορές σημειώνεται μὲ τὴν ἀνάλογη διατονικὴν φθορά.

Ὅταν ἡ μελωδία ἀνεβαίνει πάνω ἀπὸ τὸν ὀξὺ νη ἐκτελεῖ πρώτα ἓνα μεῖζονα (διαζευκτικὸ τοῦ ἐπομένου τετραχόρδου) καὶ κατόπιν ἐπαναλαμβάνει τὸ χρωματικὸ τετράχορδο τοῦ Β' ἤχου, ὁπότε μοιάζει μὲ πλάγιο Β'. Ἀνάλογα ἐκτελεῖ ὅταν κατεβαίνει κάτω ἀπὸ τὸν χαμηλὸ νη.

Γα	Δι	Κε	Ζω	Νη	Πα	Βου	Γα	Δι	Κε	Ζω	Νη	Πα	Βου	Γα	Δι	
8	14	8	12	8	14	8	12	8	14	8	12	8	14	8		
Ὑποβαρὺ			Μεῖζων			Βαρὺ			Μεῖζων			Ὁξὺ			Μεῖζων	
τετράχορδο			διαζευκτ.			τετράχορδο			διαζευκτ.			τετράχορδο			διαζευκτ.	

Ἀρκτική μαρτυρία εἶναι ἡ ἀκόλουθη Ἦχος Δι

Διάμεσες μαρτυρίες οἱ ἀκόλουθες δύο ποὺ μπαί-

νουν ἐναλλάξ στοὺς φθόγγους **βου, δι, ζω** κ.λ.π., ἡ πρώτη, **πα, γα, κε, νη.** κ.λ.π.. ἡ δεύτερη.

Φθορὲς οἱ ἀκόλουθες δύο ποὺ βασικὰ ἀνήκουν ἡ πρώτη στὴν ἀρχὴ τοῦ τετραχόρδου καὶ ἡ δεύτερη στὸ τέλος. Οἱ ἴδιες φθορὲς μπαίνουν ἐναλλάξ καὶ στοὺς ὑπόλοιπους φθόγγους παίρνοντας συγχρόνως καὶ τὸ ἀρχικὸ γράμμα τοῦ φθόγγου γιὰ νὰ μὴ δημιουργηται ἀμφιβολία.

π.χ. κ.λ.π.

Ἐπείσαντα μέλη. Ὅλα τὰ εἰρμολογικὰ (ἐκτὸς ἀπὸ τὸ **Θοῦ Κύριε**, τὰ ἀπολυτίκια, κοντάκια, καθίσματα καὶ ἑξαποστειλάρια), ἐλάχιστα ἀπὸ τὰ σύντομα στιχηραρικὰ (ἀργὴ δοξολογία Ἰακώβου) καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ παπαδικά, τὰ ὅποια ψέλνονται σὲ πλάγιο Β' ἤχο, μὲ βάση τὸν φθόγγο **βου** ὡς **πα** στὰ εἰρμολογικὰ καὶ στιχηραρικὰ καὶ σπανιώτερα τὸν **πα**, καὶ τὸν φθόγγο **πα** στὰ παπαδικά. Στὴν περίπτωσηί αὐτῇ ἡ ἀρκτική μαρτυρία γράφεται

Ἦχος βου ἢ Ἦχος Πα

ἐνῶ ὡς διάμεσες χρησιμοποιοῦνται οἱ μαρτυρίες τοῦ πλαγίου Β' ἤχου κατὰ παραχορδὴν

        ἢ φυσικές.

ΗΧΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

Ἀνήκει στὸ **ἐναρμόνιο** γένος.

Βάση ἔχει τὸν φθόγγο **Γα**.

Ἀπήχημα τὸ

Κλίμακα τὴν ἀκόλουθη, ἡ ὁποία σχηματίζεται ἀπὸ τὴν διατονική μὲ μονόγραμμη ὕφεση στὸν φθόγγο **ζω** καὶ ἀπλὴ δίεση στὸν φθόγγο **βου**.

Νη	Πα	Βου	Γα	Δι	Κε	Ζω	Νη
12	12	6	12	12	12	6	
ν	π	β	γ	δ	κ	ζ	ν
Βαρύ τετράχορδο	Μείζων διαζευκτικός			Όξύ τετράχορδο			

Δεσπόζοντες φθόγγους· σέ όλα τὰ μέλη **πα, γα, κε.**

Καταλήξεις σέ όλα τὰ μέλη ἀτελείς στὸν **κε**, ἐντελείς στὸν **πα** καὶ τελικὲς στὸν **γα**.

Ἀρκτική μαρτυρία εἶναι ἡ ἀκόλουθη· Ἦχος ἦ Γα.

Διάμεσες μαρτυρίες οἱ διατονικὲς μὲ μικρὴ διαφορὰ στοὺς φθόγγους **ζω, νη** (βλ. διάγραμμα)

Φθορὰ ἡ ἀκόλουθη ω ἡ ὁποία ὅπου μπῆ (συνήθως στοὺς φθόγγους **Γα, Ζω** καὶ ἄνω **Βου**) ὀρίζει τὸ τέλος τοῦ ἐναρμονίου τετραχόρδου.

ΗΧΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

Ἀνήκει στὸ **διατονικὸ γένος.**

Βάση ἔχει τὸν φθόγγο **Βου** γιὰ τὰ εἰρμολογικά. **Πα** γιὰ τὰ στιχηραρικά καὶ **Δι** γιὰ τὰ παπαδικά.

Ἀπήχημα· γιὰ τὰ εἰρμολογικά $\chi \xrightarrow{\mu\epsilon}$ ἢ $\chi \xrightarrow{\lambda\epsilon} \xrightarrow{\gamma\epsilon} \xrightarrow{\tau\omicron\varsigma}$
γιὰ τὰ στιχηραρικά $\pi \xrightarrow{\mu\epsilon}$ καὶ γιὰ τὰ παπαδικά $\delta \xrightarrow{\alpha} \xrightarrow{\gamma\iota} \xrightarrow{\alpha} \xrightarrow{\alpha}$
 $\omega \xrightarrow{\alpha} \xrightarrow{\alpha} \xrightarrow{\alpha}$

Κλίμακα διατονικὴ κατὰ τὸ διαπασῶν μὲ βάση τὸν φθόγγο **Βου**, **Πα** ἢ **Δι**, ἀνάλογα μὲ τὸ μέλος.

Δεσπόζοντες φθόγγους· **βου, δι** στὰ εἰρμολογικά. **πα, βου, δι** στὰ στιχηραρικά καὶ **βου, Δι, Ζω** στὰ παπαδικά.

Καταλήξεις· στὸ εἰρμολογικὸ ἀτελείς στὸν **πα**, ἐντελείς καὶ τελικὲς στὸν **βου**· καὶ στὸ στιχηραρικὸ ἀτελείς στὸν **δι**, ἐντελείς στὸν **πα** καὶ τελικὲς στὸν **βου** καὶ στὸ παπαδικὸ ἀτελείς, εἰς τοὺς **νη, βου, ζω**, ἐντελείς καὶ τελικὲς στὸν **δι**.

Ἀρκτική μαρτυρία· γιὰ τὰ εἰρμολογικά Ἦχος $\delta \xrightarrow{\beta\omicron\upsilon}$ **βου**
γιὰ τὰ στιχηραρικά Ἦχος $\delta \xrightarrow{\pi\alpha}$ **πα** καὶ γιὰ τὰ παπαδικά Ἦχος $\delta \xrightarrow{\Delta\iota}$ **Δι**

Διάμεσες μαρτυρίες οἱ διατονικες.

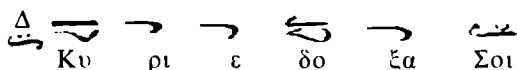
Φθορές επίσης οι διατονικές.

Ἐπείσακτα μέλη α) Τὸ κάθισμα «Κατεπλάγη Ἰωσήφ» καὶ τὰ προσόμοιά του, τὰ ὅποια ψέλλονται σὲ πλάγιο Β' ἤχο (μέλος **νενανώ** ἢ **παλατινόν**) Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ἡ ἀρκτική μαρτυρία γράφεται.

Ἦχος Δι, ἐνῶ ὡς διάμεσες χρησιμοποιεῖ τὶς μαρτυρίες τοῦ πλαγίου Β' β) Τὰ καθίσματα «Ὁ ὑψωθείς» καὶ τὰ προσόμοιά του, «Ταχὺ προκατάλαβε» καὶ τὰ προσόμοιά του καὶ ὅλα τὰ ἀπολυτικά, τὰ ὅποια ψέλλονται σὲ Β' ἤχο. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ἡ ἀρκτική μαρτυρία γράφεται

Ἦχος Δι ἐνῶ ὡς διάμεσες χρησιμοποιεῖ τὶς μαρτυρίες τοῦ Β'.

Σημ. Ἡ συνήθης τελικὴ κατάληξις στὴν β' περίπτωσιν, γιὰ νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὸν καθαυτὸ Β' ἤχο καὶ ἀπὸ τὸν ἐπείσακτο πλάγιο Β', παίρνει τὴν ἀκόλουθον τυπικὴ μορφή:

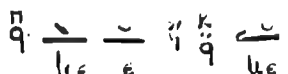

Ἐλξεις τὸν φθόγγο **ζω** με ὕφεση, ὅταν ἡ μελωδία ἀνεβαίνει ὡς αὐτὸν καὶ ξανακατεβαίνει· τὸν φθόγγο **γα** με δίεση, ὅταν κατεβαίνει ὡς αὐτὸν καὶ ξανανεβαίνει καὶ τὸν φθόγγο **πα** με δίεση ὅταν κατεβαίνει ὡς αὐτὸν καὶ ξανανεβαίνει.

ΗΧΟΣ ΠΛΑΓΙΟΣ ΠΡΩΤΟΥ

Ἀνήκει στὸ **διατονικὸ** γένος.

Βάση ἔχει τῶν φθόγγων **Κε** γιὰ τὰ εἰρμολογικὰ καὶ **Πα** γιὰ τὰ στιχηραρικὰ καὶ παπαδικὰ.

Κλίμακα διατονικὴ κατὰ τὸ **διαπασῶν**, με βάση τὸν φθόγγο **Πα**, ἢ μικτὴ, με τὸ βαρὺ τετράχορδο διατονικὸ καὶ τὸ ὀξὺ ἐναρμόνιο, στὰ στιχηραρικὰ καὶ τὰ παπαδικὰ, καὶ κατὰ τὸ **πεντάχορδο**, με βάση τὸν φθόγγο **Κε**, στὰ εἰρμολογικὰ.

Ἀπήχημα· γιὰ τὰ εἰρμολογικὰ. καὶ γιὰ τὰ στιχηραρικὰ καὶ παπαδικὰ

Δεσπόζοντες φθόγγους· στὸ εἰρμολογικὸ **κε, νη**, στὸ στιχηρα-
ρικὸ καὶ παπαδικὸ **πα, δι, κε**.

Καταλήξεις· στὸ εἰρμολογικὸ ἀτελεῖς στὸν **νη**, ἐντελεῖς καὶ τε-
λικές στὸν **κε**· στὸ στιχηραρικὸ ἀτελεῖς στοὺς **δι, κε**, ἐντελεῖς στὸν
πα, συνήθεις τελικές στὸν **δι** καὶ ἐντελῶς τελικές στὸν **πα** καὶ στὸ
παπαδικὸ ἀτελεῖς στοὺς **δι, κε** ἐντελεῖς καὶ τελικές στὸν **πα**.

Ἀρκτική μαρτυρία· γιὰ τὰ εἰρμολογικά Ἦχος $\pi \dot{\eta} \acute{\alpha} \text{ — } \text{κε}$, γιὰ
τὰ στιχηραρικά καὶ παπαδικὰ Ἦχος $\pi \dot{\eta} \acute{\alpha} \text{ — } \text{πα}$

Διάμεσες μαρτυρίες οἱ διατονικές.

Φθορές ἐπίσης οἱ διατονικές.

Ἰδιώματα. Πολλές φορές· στὸ ὀξύ τετράχορδο ὁ φθόγγος **ζω**
παίρνει τὴν ἐναρμόνια φθορά ρ ὅποτε σχηματίζεται κλίμακα μι-
κτῇ.

Ἐλξεις· στὸ εἰρμολογικόν, ποὺ δεσπόζει τὸ ὀξύ τετράχορδο, ὅταν
ἡ μελωδία, στὶς συνήθεις τελικές καταλήξεις, κατεβαίνει μέχρι τὸν
φθόγγο **γα** καὶ ξανανεβαίνει, ἐκτελεῖται μὲ δίεση, ἐνῶ ὁ φθόγγος **ζω**
πάντα φυσικός. Στὸ στιχηραρικὸ καὶ τὸ παπαδικὸ ἰσχύει ὅ,τι καὶ στὸν
πρῶτον ἦχο.

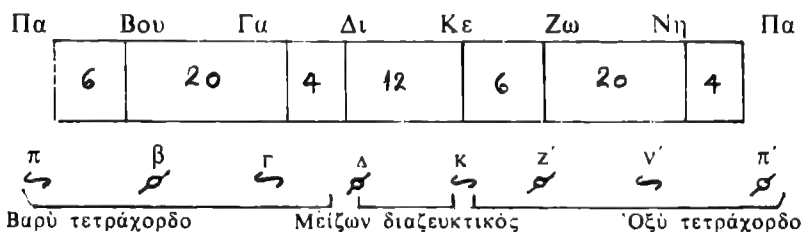
ΗΧΟΣ ΠΛΑΓΙΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΥ

Ἀνήκει στὸ χρωματικὸ γένος.

Βάση ἔχει τὸν φθόγγο **πα**.

Ἀπήχημα τὸ $\pi \dot{\eta} \acute{\alpha} \text{ — } \text{κε}$

Κλίμακα τὴν ἀκόλουθη, ἡ ὁποία σχηματίζεται ἀπὸ τὴν διατονι-
κῇ μὲ μονόγραμμη ὕφεση στοὺς φθόγγους **βου, ζω** καὶ τρίγραμμη δί-
εση στοὺς **γα, νη**.

Δεσπόζοντες φθόγγους· στο είρμολογικό **πα, δι**, στο στιχηρारिकό και παπαδικό **πα, δι, κε**.

Καταλήξεις· στο είρμολογικό άτελείς στον **δι**, έντελείς και τελικές στον **πα**· στο στιχηρारिकό άτελείς στον **δι**, έντελείς στον **κε**, συνήθεις τελικές στον **πα** και έντελώς τελικές στον **δι** και στο **παπαδικό** άτελείς στον **δι**, έντελείς στον **κε**, τελικές στον **πα** και καμμιά φορά στον **δι**.

Σημ. Σε όλα τὰ είρμολογικά μέλη (έκτός από τὸ «Θοῦ, Κύριε» και τήν Δοξολογία) ψέλνεται μέ τήν φθοράν τοῦ β' ἤχου και áκολουθεῖ τήν κλίμακα, τοὺς δεσπόζοντες φθόγγους και τίς καταλήξεις του, μέ μόνη διαφορά στήν συνήθη τελική κατάληξη, ἡ ὁποία, γιά νά διακρίνεται ἀπό τόν καθαυτό Β' ἤχο και τόν ἐπέισακτο Δ', παίρνει τήν áκολουθη τυπική μορφή:

Ἀρκτική μαρτυρία εἶναι ἡ áκολουθη: Ἦχος και στα ἐπέισακτα Ἦχος

Διάμεσες μαρτυρίες οἱ áκολουθεσ δύο πού μπαίνουν ἐναλλάξ στοὺς φθόγγους **πα, γα, κε, νη** κ.λ.π., ἡ πρώτη, **βου δι, ζω** κ.λ.π., ἡ δεύτερη.

Φθορές οἱ áκολουθεσ δύο πού βασικά ἀνήκουν ἡ πρώτη στήν ἀρχή και ἡ δεύτερη στο τέλος τοῦ τετραχόρδου. Οἱ ἴδιες φθορές μπαίνουν ἐναλλάξ και στοὺς ὑπόλοιπους φθόγγους, παίρνοντας συγχρόνως και τὸ ἀρχικό γράμμα τοῦ φθόγγου γιά νά μή δημιουργηται ἀμφιβολία.

π.χ. κ.λ.π.

Ἰδιώματα· ὅταν ἡ μελωδία στήν κύρια κλίμακα περιστρέφεται ἀνάμεσα στοὺς φθόγγους **δι — νη** βαδίζει μέ διατονικά διαστήματα.

Ὅταν ἀνεβαίνει πάνω ἀπό τόν ὀξὺ **πα** ἐκτελεῖ πρῶτα ἓνα μείζονα (διαζευκτικό τοῦ ἐπομένου τετραχόρδου) και κατόπιν ἐπαναλαμβάνει τὸ χρωματικό τετράχορδο τοῦ πλαγίου Β'. Ἀνάλογα ἐκτελεῖ και ὅταν κατεβαίνει κάτω ἀπό τόν χαμηλὸ **πα**.

Δι	Κε	Ζω	Νη	Πα	Βου	Γα	Δι	Κε	Ζω	Νη	Πα	Βου	Γα	Δι	Κε
6	20	4	12	6	20	4	12	6	20	4	12	6	20	4	
Υποβαρύ τετράχορδο		Μείζων διαζευκτ.		Βαρύ τετράχορδο		Μείζων διαζευκτ.		Οξύ τετράχορ.		Μείζων διαζευκτ.		Υπεροξύ τετράχορδο			

Ἦχος Βαρύς.

Ἀνήκει στὸ **ἐναρμόνιο** γένος. Ἔχει ὅμως καὶ μέλη **διατονικά**.

Βάση ἔχει τὸν φθόγγο **Γα** γιὰ τὰ ἐναρμόνια (εἰρμολογικά καὶ στιχηραρικά) καὶ τὸν **Ζω** γιὰ τὰ διατονικά (κυρίως παπαδικά). Σὲ μερικά ἐναρμόνια ἔχει βάση τὸν ἐναρμόνιο χαμηλὸ **Ζω**.

Ἀφήχημα· γιὰ τὰ ἐναρμόνια $\tilde{\eta}$ $\underbrace{\sim}_{\mu\epsilon}$ ἢ $\tilde{\alpha}$ $\underbrace{\sim}_{\mu\epsilon}$, γιὰ τὰ διατονικά $\tilde{\eta}$ $\underbrace{\sim}_{\mu\epsilon}$ ἢ $\tilde{\alpha}$ $\underbrace{\sim}_{\epsilon}$

Κλίμακα· στὰ μέλη ποὺ ἔχουν βάση τὸν φθόγγο **γα**, τὴν ἴδια μὲ τὸν τρίτον ἦχο, καθὼς καὶ στὰ μέλη ποὺ ἔχουν ὡς βάση τὸν ἐναρμόνιο φθόγγο **ζω** (μὲ τὴν διαφορὰ ὅτι σ' αὐτὰ ἀρχίζει κατὰ ἓνα πεντάχορδο χαμηλότερα). Στὰ μέλη ποὺ ἔχουν βάση τὸν φθόγγο **ζω** διατονική μὲ τὰ ἀνάλογα διαστήματα καὶ χωρὶς τετραχορδικὴ διαίρεση.

Ζω	Νη	Πα	Βου	Γα	Δι	Κε	Ζω
8	12	10	8	12	12	10	
$\tilde{\zeta}$	$\tilde{\nu}$	$\tilde{\pi}$	$\tilde{\beta}$	$\tilde{\gamma}$	$\tilde{\delta}$	$\tilde{\kappa}$	$\tilde{\zeta}'$

Δεσπόζοντες φθόγγους· στὰ ἐκ τοῦ **γα** μέλη **γα**, **δι**, **ζω**, στὰ ἐκ τοῦ **ζω**, **ζω**, **πα**, **δι**.

Καταλήξεις· στὰ ἐκ τοῦ **γα** ἀτελεῖς στὸν **δι**, ἐντελεῖς στὸν **πα** καὶ τελικὲς στὸν **γα**. Στὰ ἐκ τοῦ **ζω** ἀτελεῖς στοὺς **πα**, **δι**, ἐντελεῖς καὶ τελικὲς στὸν **ζω**.

Ἀρκτική μαρτυρία.

Στὰ ἐκ τοῦ **γα** Ἦχος $\tilde{\gamma}$ **Γα**

στὰ ἐκ τοῦ **ζω** Ἦχος $\tilde{\zeta}$ **ζω**

στὰ ἐκ τοῦ ἐναρμονίου **ζω** Ἦχος $\tilde{\nu}$ **Ζω** ἢ $\tilde{\nu}$ $\underbrace{\sim}_{\mu\epsilon}$ **Ζω**

Διάμεσες μαρτυρίες οί διατονικές.

Φθορές· στά ἐκ τοῦ γα ρ για τοὺς φθόγγους γα, ζω, καὶ ἄνω βου καὶ στά ἐκ τοῦ ζω διατονικὰ ξ για τὸν φθόγγο ζω.

Ἐλξεις· Στά ἐκ τοῦ ζω διατονικὰ οί φθόγγοι γα, κε παίρνουν δίεση ἀνεβαίνοντας καὶ ὁ φθόγγος βου ὕφεση ὅταν ἡ μελωδία φθάνη ὡς αὐτὸν καὶ ξανακατεβαίνει.

Ἦχος πλάγιος τετάρτου

Ἀνήκει στό **διατονικὸ γένος.**

Βάση ἔχει τὸν φθόγγο **Νη**. Σὲ μερικὰ εἰρμολογικὰ (ἀπολυτικά, κοντάκια, καθίσματα καὶ πρὸ πάντων εἰρμούς) καὶ ἐλάχιστα στιχηρὰ (Θεὸς Κύριος τοῦ Ἀκαθίστου, Ἀλληλουῖα, Ἰδοὺ ὁ Νυμφίος, Ὅτε οἱ ἐνδοξοὶ μαθηταὶ τῆς Μ. Ἑβδομάδος) βάση ἔχει τὸν φθόγγο **Γα** (βλ. σύστημα).

Ἀπήχημα τὸ $\overset{\vee}{\delta\eta}$ $\overset{\vee}{\mu\epsilon}$

Κλίμακα διατονικὴ κατὰ τὸ διαπασῶν με βάση τὸν φθόγγο Νη,

Νη	Πα	Βου	Γα	Δι	Κε	Ζω	Νη
12	10	8	12	12	10	8	
$\overset{\vee}{\delta\eta}$	$\overset{\vee}{\pi}$	$\overset{\vee}{\beta}$	$\overset{\vee}{\gamma}$	$\overset{\vee}{\delta}$	$\overset{\vee}{\kappa}$	$\overset{\vee}{\zeta'}$	$\overset{\vee}{\nu'}$
Βαρὺ τετράχορδο			Μείζων			Ὁξύ τετράχορδο	
διαζευκτ.							

ἢ κατὰ **τριφωνίαν** με βασικὸ τετράχορδο νη—γα ἀνεβαίνοντας καὶ γα—νη κατεβαίνοντας

Βαρὺ τετράχορδο			Βασικὸ τετράχορδο			Ὁξύ τετράχορδο		
$\overset{\vee}{\delta\eta}$	$\overset{\vee}{\pi}$	$\overset{\vee}{\beta}$	$\overset{\vee}{\gamma}$	$\overset{\vee}{\delta}$	$\overset{\vee}{\kappa}$	$\overset{\vee}{\zeta'}$	$\overset{\vee}{\nu'}$	$\overset{\vee}{\beta'}$
12	10	8	12	10	8	12	10	8
Γα	πα	βου	Γα	πα	βου	Γα	πα	βου
Νη			Νη			Νη		Νη

Δεσπόζοντες φθόγγους· σὲ ὅλα τὰ μέλη νη, βου, δι· στά κατὰ τριφωνίαν γα, δι, ζω.

Καταλήξεις· σὲ ὅλα τὰ μέλη ἀτελεῖς στοὺς βου, δι, ἐντελεῖς

καὶ τελικὲς στὸν **νη**. (Καμμιά φορά, σπάνια, στὰ εἰρμολογικὰ μέλη, ἡ τελικὴ κατάληξη γίνεται στὸν **βου**). Στὰ κατὰ τριφωνίαν ἀτελεῖς στὸν **δι** ἐντελεῖς καὶ τελικὲς στὸν **γα**.

Ἀρκτική μαρτυρία .

γιὰ τὰ ἐκ τοῦ **νη** Ἦχος $\overset{\lambda}{\pi} \overset{\delta}{\delta}$ **Νη**

γιὰ τὰ κατὰ τριφωνίαν Ἦχος $\overset{\lambda}{\pi} \overset{\delta}{\delta}$ **Νη** — 2

Διάμεσες μαρτυρίες οἱ διατονικὲς, κατὰ τὸ **διαπασῶν** σύστημα (διάγραμμα Α΄) ἢ τὸ κατὰ **τριφωνίαν** (διάγραμμα Β΄).

Φθορὲς οἱ διατονικὲς.

Ἔλξεις· τὸν φθόγγο **ζω** μὲ ὕφεση, ὅταν ἡ μελωδία ἀνεβαίνει ὡς αὐτὸν καὶ ξανακατεβαίνει καὶ τὸν φθόγγο **γα** μὲ δίεση, ὅταν κατεβαίνει ὡς αὐτὸν καὶ ξανανεβαίνει.

Ο Ρ Θ Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α

Τὴν ὀρθογραφία τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς ρυθμίζει, κυρίως, ὁ γραμματικὸς τόνος, ὁ ὁποῖος ἀντικαθίσταται ἀπὸ **τόνο μουσικὸ**.

Ἔχουμε τέσσερις χαρακτηῖρες μουσικοῦ τόνου· **δύο κυρίους** καὶ **δύο καταχρηστικούς**. Κύριοι εἶναι ἡ **βαρεῖα** \searrow καὶ τὸ **ψηφιστὸν** \swarrow καταχρηστικοὶ ἡ **πεταστὴ** \hookleftarrow καὶ τὸ **ὀλίγον** —

Μὲ αὐτοὺς τοὺς τέσσερις χαρακτηῖρες τόνου σχηματίζονται οἱ τέσσερις βασικοὶ κανόνες τῆς ὀρθογραφίας.

Κ α ν ὠ ν Α΄ (Βαρεῖα)

Ἡ **βαρεῖα** μπαίνει μπροστὰ ἀπὸ ἕναν ὁποιονδήποτε χαρακτηῖρα ποσότητος (ἐκτὸς ἀπὸ τὰ **κεντήματα**), ὅταν μετὰ αὐτὸν ἀκολουθῇ κατιῶν χαρακτηῖρας μὲ τὴν ἴδια συλλαβὴ **ισόχρονος** (παρ. 1 α-β) ἢ **ἐτερόχρονος** (παρ. 2 α-β). Στὴν πρώτη περίπτωση (ισόχρονη) ὁ κάθε χαρακτηῖρας ἀξίζει μία χρονικὴ μονάδα ἢ μισή (περίπτωση **γοργοῦ**)· στὴν δευτέρη (ἐτερόχρονη) ὁ πρῶτος μία ἢ μισή καὶ ὁ δεῦτερος **μεγαλύτερη** (ποτὲ τὸ ἀντίθετο).

1α. Παράδειγμα μὲ **ισόχρονη** κατάβαση, στὴν ὁποία κάθε χαρακτηῖρας ἀξίζει μία χρονικὴ μονάδα·

π^q ο³ τι αυ³ τος ε³ στι ιν ο³ θε ος³ η³ μων³

(Ἀναστασιματάριον Ἰωάννου Πρωτοψάλτου, ἔκδοσις ς',
σελ. 396, Κων)πολις 1863). *

1β. Παράδειγμα μεῖς ισόχρονη κατάβαση, στὴν ὁποία κάθε χαρα-
κτηῖρας ἀξίζει μισή χρονικὴ μονάδα (περίπτωση γοργοῦ):

π^q τας ε³ σπε ρι³ νας η³ μω³ ων³ ε³ ε³ ευ³ χας³ π^q
(ἐνθ' ἀν. σελ. 5)

2α. Παράδειγμα μεῖς ἐτερόχρονη κατάβαση, στὴν ὁποίαν ὁ πρῶ-
τος χαρακτηῖρας ἀξίζει μία χρονικὴ μονάδα καὶ ὁ δεῦτερος δύο:

υ³ περ³ μα³ χον³ ε³ χο³ ο³ με³ εν³
(ἐνθ' ἀν. σελ. 9)

2β. Παράδειγμα μεῖς ἐτερόχρονη κατάβαση, στὴν ὁποίαν ὁ πρῶτος
χαρακτηῖρας ἀξίζει μισή χρονικὴ μονάδα καὶ ὁ δεῦτερος μιὰμιση:

π^q πα³ ρα³ σχου³ ου³ και³ αι³ η³ η³ μι³ ιν³
(ἐνθ' ἀν. σελ. 391)

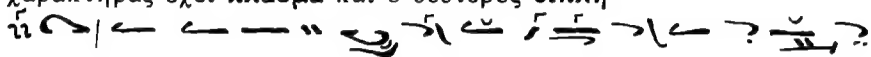
Σημείωση 1. Ὄταν οἱ δύο χαρακτηῖρες ἔχουν **κλάσμα**
(περίπτωση ισόχρονη) 1 ἢ ὁ πρῶτος **κλάσμα** καὶ ὁ δεῦτερος **διπλῇ** ἢ
τριπλῇ (περίπτωση ἐτερόχρονη) 2 δὲν μπαίνει **βαρεῖα** ἀλλὰ **όμαλόν**

1) Παράδειγμα μεῖς περίπτωση ισόχρονη, στὴν ὁποία καὶ οἱ δύο
χαρακτηῖρες φέρουν **κλάσμα**:

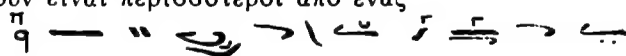
π^q οι³ οι³ οι³ οis³ και³ αι³ συ³ υν³ δι³
(ἐνθ' ἀν. σελ. 43)

* Τὰ παραδείγματα ὅλα σχεδὸν ἀπὸ τὸ Ἀναστασιματάριον Ἰωάννου
Πρωτοψάλτου, πού εἶναι τὸ ποιοῦ γνῶριμο βιβλίον ἀκόμα καὶ στὸν ἀρχάριο μαθη-
τή, καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὸν Α' ἤχο (ἀργὸ καὶ σύντομο), πού εἶναι ὁ ποιοῦ οἰκείος.

2) Παράδειγμα με περίπτωση έτερόχρονη, στην οποίαν ο πρώτος χαρακτηήρας έχει **κλάσμα** και ο δεύτερος **διπλή**.

 ως παν το δυ υ υ υ να α α α μο ο ο ος
 (ένθ' άν. σελ. 9)

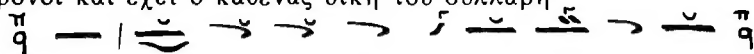
Σημείωση 2. 'Η **βαρεΐα** μπαίνει και στην ακόλουθη τυπική μορφή καταλήξεως, στην οποίαν οί κατιόντες χαρακτηήρες, πού την ακολουθοῦν είναι περισσότεροι από ένας:

 Κυ υ υ υ ρι ι ι ι ε
 (ένθ' άν. σελ. 1)

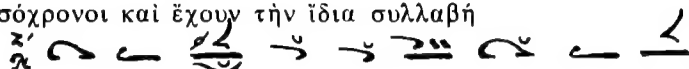
Κ α ν ώ ν Β' (Ψηφιστόν)

Το **ψηφιστόν** μπαίνει σέ έναν όποιονδήποτε χαρακτηήρα ποσό- τητος (έκτός από την **υπορροήν**), όταν ακολουθοῦν πολλοί κατιόντες χαρακτηήρες, ισόχρονοι ως πρὸς αὐτόν ὅλοι, (παρ. 1 α-β) ἢ τοῦλάχιστον ὁ πρώτος, (παρ. 2 α-β) ἄσχετα ἂν ἔχουν τήν ἴδια ἢ διαφορετική συλλαβή.

1α. Παράδειγμα στό όποϊον οί κατιόντες χαρακτηήρες εἶναι ὅλοι ισόχρονοι καί ἔχει ὁ καθένας δική του συλλαβή.

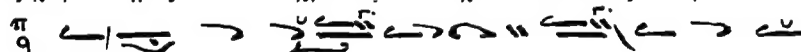

 Κυ κλω σα τε λα α οι Σι ι ων
 (ένθ' άν. σελ. 5)

1β. Παράδειγμα στό όποϊον οί κατιόντες χαρακτηήρες εἶναι ὅλοι ισόχρονοι καί ἔχουν τήν ἴδια συλλαβή

 α πο θω ω ω ω με θα α

(Έγκόλπιον Δ. 'Ιωάννου Πρωτοψάλτου, έκδ. β', τόμ. Γ', σελ. 57, Κων)πολις 1894).

2α. Παράδειγμα στό όποϊον μόνον ὁ πρώτος από τοὺς κατιόν- τες χαρακτηήρες εἶναι ισόχρονος καί ἔχει ὁ καθένας δική του συλλαβή.

 η κτι σις ε ε ε σα α λε ε ευ θη
 (Άναστασιματάριον σελ. 40)

πρ το σω τη η ρι ο ον πα α α θος

ει σα α κου σο ον μου Κυ υ ρι ι ε ε

$\pi_9 \hookrightarrow \hookrightarrow \hookrightarrow \hookrightarrow \text{III}^c \hookrightarrow \hookrightarrow \hookrightarrow$

π_9 $\frac{5}{8}$
 Κυ ρι ε ε κε κρα ξα προς σε ει σα κου σον μου

30

π
9 — \ | — — — — —
 ως α γα θος και φι (ένθ' άν. σελ. 7)

3. Παράδειγμα με πολλούς κατιόντες χαρακτηήρες έτερόχρονους καί με διαφορετική συλλαβή·

π
9 ≡ — — — — —
 προ σδε ξαι α γι ι ε (ένθ' άν. σελ. 5)

(Κ α ν ώ ν Δ' (Όλίγον)

Τò όλίγον μπαίνει ως χαρακτηήρας τόνου όταν ακολουθη ισότητα.

Δ
9 ≡ — — — — —
 ε ρι ρι ρι ρε ε ρι ρεμ

(Κρηπιά Θ. Φωκαέως σελ. 76, 'Αθήναι, 1893)

Συμπληρωματικοί κανόνες

Άπό τούς άλλους χαρακτηήρες·

Τò κλάσμα μπαίνει σέ όλους τούς χαρακτηήρες ποσότητος έκτός από τὰ κεντήματα καί τήν ύπορροή.

Ή άπλή μόνη της μόνο στήν άπόστροφο καί τήν ύπορροή, με άντικένωμα σέ όλους έκτός από τὰ κεντήματα.

Ή διπλή, τριπλή, κλπ. σέ όλους έκτός από τήν πεταστή καί τὰ κεντήματα. Τò γοργό, δίγοργο, κλπ. σέ όλους έκτός από τήν πεταστή.

Οί φθορές καί οί χρώες σέ όλους, από πάνω ή από κάτω κατά τήν περίσταση.

Τὰ σημεία άλλοιώσεως (διέσεις, ύφέσεις) σέ όλους έκτός από τò ίσον.